

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет філології та соціальних комунікацій

Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа

Збірник матеріалів конференції

**Бердянськ
БДПУ
2016**

“Переконані декаденти вважають, що світ неминуче йде до виродження, – міркувала Леся. – І що мудрий той, хто не змагається з неминучим, а утилізує його бодай для поезії” [1, 46]. У творі наявні такі текстові частини, які під час прочитання сприймаються як одне складне речення, поєднане сурядними сполучниками: *“Порівняно з іншими містами імперії, яку струшували незнані досі судоми, Київ залишався більш-менш спокійним містом. Однак у повітрі розлилося відчуття тривоги й невпинного руху. І ніхто не міг з упевненістю сказати: до чого, куди цей рух призведе...”* [1, 84].

У романі “Місто з химерами” частотними є обірвані складносурядні речення: *“Юнак ладен був хоч зараз зірватися й бігти на пошуки скарбів Городецького, проте...”* [1, с. 36]; *“Іноді це добре, але іноді...”* [1, 51]. Стилiстична цiннiсть таких конструкцiй полягає у тому, що вони є незакінченими лише формально; з погляду семантики конкретних доповнень вони не потребують та виконують комунікативну функцію. Такі речення несуть у собі елементи інтриги як невід’ємної риси пригодницької літератури.

Олесь Ільченко у романі поряд з типовими складносурядними конструкціями використовує специфічні речення. Друга частина останніх доповнює першу, є висновком чи оцінкою сказаного, виникає у свідомості мовця пізніше порівняно з основним висловлюванням, завжди стоїть у постпозиції: *“Пана Городецького я знаю; та хто ж у Києві не знає такого митця!”* [1, 81]; *“Схованка була випадкова, та й схованкою її назвати навряд чи можна було...”* [1, 146].

Отже, дослідивши структурно-семантичні особливості складносурядних речень у романі Олесь Ільченка “Місто з химерами”, можемо виділити такі особливості синтаксичної організації тексту: наявність багатоконпонентних конструкцій з різними видами зв’язку, які в свою чергу можуть бути ускладнені однорідністю, відокремленими членами тощо, специфічних, обірваних (незакінчених) речень, використання парцеляції. Усі названі синтаксичні одиниці слугують експресивними засобами художнього впливу на читача.

Література

1. Ільченко О. Місто з химерами : [роман] / Олесь Ільченко. – К. : Грані-Т, 2010. – 160 с.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / Авт.-укладач Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – С. 60.

Салюк Б.А.,

кандидат філологічних наук,

Бердянський державний педагогічний університет

ПОТОЙБІЧНІ ПОДОРОЖІ У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ: СЕМАНТИКА І ТОПОСИ

Пригоди і подорожі традиційно вважаються константою творів для дітей і, як зазначала Маргарита Славова, досить часто оформлюються відповідними лексемами вже у назві, що «вписуються в «горизонт сподівання» дитячої читацької публіки і одночасно вказують на основні принципи семантики і «граматики» художнього тексту. Їхня однотипність і схематичність не випадкова – вона пов’язана з казковою «матрицею», яка забезпечує комунікативний заряд белетристики для дітей і визначає її «жанрову» природу» [4, 66]. Звідси маємо «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена, «Пригоди короля Мацюся» Януша Корчака, «Пригоди Аліси» Кіра Буличева, «Пригоди знаменитого слідчого Калле Блюмквіста» Астрід Ліндгрєн, «Дивовижна мандрівка Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції» Сельми Лагерлеф тощо і ще більшу кількість творів, де ці константи не вербалізовані у заголовку, хоча є стержнем сюжету.

Подорожі бувають різні – у часі (майбутнє і минуле) та просторі (до міст, країн, континентів, островів, на землі, у воді, у космосі і т.д.). У міфах і фольклорних казках, що є генетичними попередниками дитячої прози, перетин кордону власного знайомого світу і мандри у світі невідомого стають ініціацією героя, випробовуванням його сили і духу, утвердженням його надзвичайності, винятковості у соціумі, до якого він належить. Найнебезпечнішими є мандри у

царство мертвих, оскільки завжди існує ризик звідти не повернутись. Мотив подорожі у потойбіччя певним чином трансформується у дитячій літературі, оскільки смерть – одна зі складних і, навіть, табуованих тем дитліту. Отже, **мета** дослідження полягає у спробі визначення семантики і топосів потойбічних подорожей у літературі для дітей.

Насамперед зазначимо, що саме потойбіччя – це світ мертвих, а не паралельні світи як у «Хроніках Нарнії» або «Алісі у Дивокраї». Опинившись по той бік життя, умовно або реально, перетнувши певний кордон, герой вважається загиблим у цьому світі живих. Саме подорожі у царство мертвих або топоси у світі живих, що мають символічний зв'язок з потойбіччям, і розглядатимемо.

У фентезійній літературі можливе, так би мовити, «фізичне» здійснення потойбічної подорожі героя, що оформлюється автором у наративі. Найвідоміший сучасний твір, який використовує цей мотив, – остання книга про Гаррі Поттера. Як відомо, аби остаточно перемогти Волдеморта, Гаррі повинен здійснити самопожертву і дозволити Темному Лорду себе вбити. Так він опиняється між двома світами, де зустрічає місцевого Харона – професора Дамблдора. Оскільки, як виявилось, Гаррі не помер остаточно, то й місце-Чистилище набуває матеріальних ознак – має вигляд вокзалу Кінгс-Крос – і твориться самим хлопцем («Гаррі поволі повертався на місці, і навколишнє немовби само себе творило в нього на очах» [3, 592]; «– А де ж ми, по-вашому? – розгубився Гаррі. – Мій любий хлопче, я не знаю. Це ж, як то кажуть, *твоя* гра» [3, 597]). Володимир Пропп у своїй праці «Історичні корені чарівної казки» акцентує, що в казках потойбіччя твориться за прикладом світу живих, притім може мінятися відповідно до змін форми суспільного буття. Людина переносить у інший світ не лише свою соціальну будову (рід, держава), а й форми життя та географічні особливості своєї батьківщини [2]. Тому й Гаррі бачить приміщення знайомого Лондонського вокзалу, куди, навіть, може прийти поїзд.

Тож Гаррі має вибір подальшого шляху – повернутися у світ живих і завершити свою місію або йти далі, до батьків і хрещеного. Знайшовши у розмові з Дамблдором відповіді на свої запитання, хлопець вирішує повернутися до живих. Тобто пошуки істини у таємниці протистояння Волдеморта і Гаррі закінчуються саме в «іншому» світі, де професор Дамблдор виконує свою функцію помічника – за Проппом це ліквідація нестачі (у даному випадку нестачі інформації та відповідей), вирішення складних задач. Отже, у дитячому фентезі мотив подорожі у потойбіччя використовується задля утвердження статусу Культурного героя, вирішення ним поставленої задачі.

Натомість у літературі реалістичного плану подорожі в інший світ неможливі, а тому представлені пригодами у певних локаціях, що символізують потойбіччя, – цвинтар, печера, острів тощо.

Незвичним для апріорі оптимістичної та радісної дитячої літератури є топос цвинтаря. Насамперед він використовується для рефлексії на тему смерті або для візуалізації пригніченого настрою героя. Так, у повісті Ірмгард Койн «Дівчинка, з якою дітям не дозволяли дружити» 10-річна героїня часом висловлює бажання померти, бо дорослі не розуміють її вчинків, а тому постійно сварять. Своєї печалі дівчинка довіряє померлій бабусі, до якої приходиться на цвинтар: «Мені стало сумно, наче я померла. І я побігла на цвинтар. Був уже пізній вечір: навколо тиша і страх, а повітря – мов серпанок теплового туману. Я хотіла відшукати бабусину могилу, бо бабуся до самої смерті любила мене» [1, 43]. Оскільки дівчинка переживає складні негативні почуття, вважаючи себе непотрібною для батьків, адже в них народилася ще одна дитина, ваги набуває опис кладовища як ілюстрація до емоційного стану героїні: «Сусідня могила вся біла, на ній видовбано напис золотими літерами. Моя голова дуже важка від суму, і я не можу її підняти. Але пальці по-своєму теж бачать; ними, хоч і поволі, можна прочитати видовбаний золотий напис. Так роблять сліпі» [1, 44]. Таким чином, топос цвинтаря у творі німецької письменниці використано задля зображення стану самотності та пригніченості маленької героїні.

З інакшою метою топос кладовища застосовано у «Пригодах Тома Сойера» Марка Твена, де він відіграє одну з провідних сюжетних ролей. Розпочавшись як перевірка сміливості Тома і Гека, нічна пригода на кладовище стає зав'язкою протистояння між Томом та індіанцем Джо. Опис цвинтаря створює відповідну атмосферу страху з перспективою стати фоном для сцени вбивства

доктора – злочину, свідками якого випадково стають хлопці. Тому письменник і приділяє увагу деталям пейзажу: «То було одне з тих страховинних кладовищ, яких багато в західних штатах. Воно лежало на пагорбі за півтори милі від містечка. Його оточувала ветха дерев'яна загорожа, що подекуди похилилися всередину, подекуди назовні, але рівно не стояла ніде. По всьому кладовищу буяли трави й бур'яни. Старі могили позападали; жоден могильний камінь не лежав на своєму місці; трухляві, поточені червою дерев'яні надгробки похилилися над могилами, немов шукаючи опори й не знаходячи її. <...> Легкий вітерець шелестів листям дерев, а переляканому Томові вчувалося, ніби то душі померлих скаржаться на те, що їх потурбували» [5, 70]. Тож, топос цвинтаря слугує для зав'язки протистояння з антигероєм та з власною совістю героя, що у результаті приводить до перемоги останнього й утвердження його моральної сили.

Отже, семантика потойбічних подорожей у дитліті виражає насамперед ініціацію героя, а пов'язаний з ними топос цвинтаря може бути використаний для рефлексії на тему смерті, демонстрації пригніченого настрою героя, зв'язкою його протистояння з антагоністом. Дослідницької уваги потребують топоси печери і острова, що також можуть символізувати мандри у потойбіччя, що є метою наших подальших розвідок.

Література

1. Койн І. Дівчинка, з якою дітям не дозволяли дружити : [повість] / І. Койн [пер. з нім. Ю. Бадзьо]. – К. : Махаон-Україна, 2012. – 160 с.
2. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки [Електронний ресурс] / В. Пропп. – М. : Лабиринт, 1998. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Propp_2/index.php.
3. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і смертельні реліквії / Дж. К. Ролінг : [перекл. з англ. В. Морозов]. – 2-ге вид. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 637 с.
4. Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей / М. Славова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 81 с.
5. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна : [повісті] / М. Твен [пер. з англ.]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан; К. : Веселка, 2004. – 480 с.

Слижук О.А.,

кандидат педагогічних наук,

Запорізький національний університет

ПСИХОЛОГІЯ ПІДЛІТКІВ У ПРИГОДНИЦЬКІЙ ПРОЗІ ДЛЯ ДІТЕЙ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Проблема дослідження творчого доробку Ірен Роздобудько для дітей є надзвичайно актуальною, бо досі не маємо ґрунтовних розробок її. Між тим, ці твори рекомендовані для дітей молодшого і середнього шкільного віку для додаткового читання.

В інтерв'ю «ВВС Україна» з нагоди виходу друком повісті «Арсен» (2013) Ірен Роздобудько розповіла про досвід написання дитячих книжок, про роль літератури у формуванні особистості підлітків, а також про те, як важливо зберігати в собі віру в романтику. Саме цей діалог і спонукав глибше дослідити творчу письменницьку стильову манеру у творах для дітей.

Ірен Віталіївна зазначає: «Мій читач (якщо говорити про дітей) – схожий на мене в десять років: "мислячий бешкетник", котрий вміє сам приймати рішення і не боїться робити вчинки, які йдуть всупереч із загальноприйнятими нормами. Любить фантазувати і намагається втілити всі фантазії в життя. Писати для дітей важче, ніж для дорослих. Легше написати про дітей – для дорослих. Можливо, згодом напишу "Арсен-2", щоби простежити за долею цього хлопця в 14-16 років. Але то вже буде не зовсім дитяча проза» [1].

У Ірен Роздобудько чотири книжки для дітей: збірка казок «Коли оживають ляльки» (2007) з ілюстраціями доньки письменниці Яни Роздобудько, «Пригоди на острові Клаварен» (2011), повість «Арсен» (2012) і книга з серії видавництва Грані-Т «Дитинство видатних людей», куди увійшли п'ять біографій маленьких геніїв різних країн – Блеза Паскаля, Вольфганга Моцарта,